

Slovenský národopis. 2012. [главна уредница Габриела Килианова (Gabriela Kiliánová), гостујући уредник Петер Салнер (Peter Salner)] 60/2. Bratislava: Ústav etnológie SAV.

Vrzgulová, Monika & Hlavinka, Ján (eds.). 2012. *The research and education about the Holocaust in Central Europe*. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu.

Vrzgulová, Monika. 2012. Interpreting Jewish – non-Jewish relations in two biographic narratives. In: *The research and education about the Holocaust in Central Europe* (Monika Vrzgulová, Ján Hlavinka, eds.), 235–255. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu.

Vrzgulová, Monika. 2014. Spomínanie na Holokaust. Pamätný deň obetí Holokaustu a rasového násillia (9. 9.). *Slovenský národopis* 62/3: 382–398.

Vrzgulová, Monika. 2015. Holocaust in Women's Lives: Approaching a Slovak Oral History Archive. In: *Women and the Holocaust: New Perspectives and Challenges* (Andrea Pető, Luise Hecht, Karolina Krasuska, eds.), 99–124. Warsaw: Institute of Literary Research, Polish Academy of Sciences.

Сања Златановић

О вирцинама поново. С разумевањем и емпатијом

Jelka Vince Pallua, *Zagonetka virdžine. Etnološka i kulturnoantropološka studija*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb 2014.

Првог августа 2016. године, у старачком дому у Рисну, умрла је Стана Церовић, медијски промовисана као "последња црногорска вирцина".⁶ То је била прилика да се у јавност поново пусте приче о необичним женама које су у срцу балканских, дубоко патријархалних родовских друштава, живе своје животе као мушкарци. Приче о њима су често прелазиле границе Балкана, било као медијски текстови,⁷ било као популарно-културни производи друге врсте (телевизијске репортаже, играни филмови, романи), који су – практично сви – инсистирали на "егзотичности" промене родне улоге, али и "тешком животу" балканских вирцина, за који није увек сасвим јасно да ли његова "тежина" проистиче из начина живота свих чланова заједнице у којима су вирцине постојале (по правилу, удаљеним сеоским заједницама на високим планинама), или се сама промена родне улоге сматра узроком њихових животних проблема.

О вирцинама је до сада постојала релативно обимна, али и врло распршена литература: више од века су углавном путописци и етнолози, а касније и медији,

⁶ <http://mondo.rs/a926275/Info/Ex-Yu/Stana-Cerovic-poslednja-crnogorska-virdzina.html>;
<http://www.nationalgeographic.rs/vesti/8614-stana-cerovic-poslednja-crnogorska-virdzina.html>;
http://www.b92.net/zivot/vesti.php?yyyy=2016&mm=06&dd=13&nav_id=1143021;
<http://www.blic.rs/vesti/reportaza/ponosne-na-muski-zivot/7030hd6>

⁷ <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/13/the-last-sworn-virgin-of-montenegro>;
<https://www.theguardian.com/world/2014/aug/05/women-celibacy-oath-men-rights-albania>

бележили појединачне случајеве и настојали више да опишу, а знатно мање да објасне/разумеју праксу која је, за европске услове и превасходно хришћански поглед на свет оних који су о вирцима писали, изгледала крајње необична. Прва и до сада једина студија у којој је обрађен сав тај веома широк али истовремено конфузан материјал јесте монографија Јелке Винце Палуа *Загонетка вирцине. Етнолошка и културноантрополошка студија*. Подаци из писаних извора су често били "tek nekoliko pronađenih rečenica u radovima koji nemaju gotovo nikakve veze s temom virdžina" (Vince Pallua 2014: 23), а њихов квалитет и обим је веома разноврстан, те је обједињавање читавог тог материјала било изузетно дуготрајан и компликован процес, за који сама ауторка каже да је трајао више од две деценије.

Посебно је значајна чињеница да је, осим до сада јавно доступне грађе, колегиница Винце Палуа користила (и темељно обрадила) и грађу сакупљену у оквиру пројекта Етнолошки атлас Југославије,⁸ која је до сада јавности била практично непозната, настојећи да питање вирцина стави у јасне просторно-временске координате, јер је то био предуслов било какве даље анализе.

Први корак у раду било је картографско приказивање распрострањености вирцина на две карте, од којих се једна заснива на грађи из ЕА, а друга на наводима педесетак аутора који су објавили податке о вирцима у периоду од 1860. до 2014. године и приказује корпус од око 300 познатих/забележених случајева, што је ауторки омогућило да неке од навода проблематизује и – самосталним теренским радом – утврди њихову неоснованост (навођење вирцина у Истри у упитницама ЕА). Следећи корак било је утврђивање карактеристика вирцина, али без покушаја њихове унификације у оквиру идеализованог модела, односно уз стално настојање да се покаже сва разноврсност праксе у стварном животу.

На основу тако организованог материјала, ауторка се упустила у расправу са два основна мита која су се, мање-више доследно, провлачила кроз текстове о вирцима: еволуционистичким митом о матријархату, у чијем контексту се вирцине схватају као *сурвивал*, "praslika nekadašnjeg drukčijeg položaja žene u okviru pretpostavljenog razvoja obitelji" и мита о патријархату, који поједностављује и стереотипизује балканска патријархална друштва. Најбољи или бар најефектнији део анализе јесте показивање на који је начин од самог почетка прича о вирцима коришћена као сегмент појма балканизма, "u današnjoj znanosti dobro (raz)otkriven autoritativni patronizirajući zapadnoeuropski ili zapadnjački klasičan antropološki diskurs o mističnom i egzotičnom necivilizovanom 'drugom'" (исто: 171), и у којој мери то остаје и данас, у савременим покушајима да се у институцију вирцине учитају актуелне западне/европске идеје о индивидуалном тумачењу дихотомних родних категорија.

Последње поглавље монографије (Етнограм) чини систематизована укупна до сада објављена грађа о вирцима, сложена по хронолошком реду објављивања. Како сама ауторка каже, тај хронолошки низ не треба схватати као сирову етнографску грађу, јер нас он уводи у "svu šarolikost i netipičnost pojave virdžine, taj

⁸ Пројекат је водио Odsijek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, а грађа је сакупљана у периоду од 1963. до 1989. године.

slijed poprima obilježje konteksta i postaje važan komparativni korpus životnih prilika koje su pojedinu devojku doveli do takvog statusa" (исто: 198). Атипично за уобичајену етнографску грађу, сваки поједини сегмент овог материјала говори о индивидуи (често са познатим именом и презименом, што је у неким случајевима праћено и фотографијом), јасно дефинисаној у времену и простору, те се тако разликује од уобичајеног етнографског/антрополошког информанта, за кога се обично препоручује, или чак захтева прикривање личног идентитета. Огроман посао сакупљања и систематизације ове грађе, у којој је свака поменута вирцина означена бројем, те се тако може пратити ко је све и када писао о појединим познатим случајевима, бесконачно олакшава посао свим будућим истраживачима заинтересованим не само за конкретно питање вирцина, него и за балканска родовска друштва уопште, али пружа и могућност да се добију потпуно нови увиди и поставе нека нова питања, која је било тешко сагледати на основу досадашње распршене грађе.

Посебна, иако потпуно секундарна и вероватно ненамеравана вредност ове књиге јесте предочавање могућности враћања "класичним" темама, обрађиваним у различитим временима и различитим научним приступима, и добијање резултата који су веома вредни, не само за разумевање неких минулих времена, већ и нашег данашњег. У време када је "културно наслеђе" постало топ-тема на најразличитијим научним, професионалним и јавно-политичким нивоима, враћање наслеђу сопствене дисциплине и његово читање у новом кључу пружа могућности потпуно другачијег сагледавања ствари и односа, за које се обично мисли да су потпуно јасни, готово подразумевајући. У том смислу је *Загонетка вирцине* Јелке Винце Палуа сјајан пример, на који се има смисла угледати.

Љиљана Гавриловић

Антропологија нових простора

Љиљана Гавриловић. *Стварније од стварног. Антропологија Азерота*
Београд: Етнографски институт САНУ. 2016.

У издању Етнографског института САНУ објављен је пионирски рад домаће антропологије посвећен освајању једног новог поља истраживања и разумевању дигиталних култура које настају у оквиру светова великих мрежних видео игара. Књигом *Стварније од стварног. Антропологија Азерота*, др Љиљана Гавриловић одводи нас у виртуелни свет Азерота, синтетичког пространства креираног у оквиру видео игре *World of Warcraft* и пружа нам етнографију културе која се развија у њему. У најкраћем, рад је корисно посматрати из две перспективе, теоријско-методолошке, која нас упознаје са особеностима истраживања виртуелних светова, односно из чисто етнографске перспективе, која нас упознаје са дигиталном културом *WoW*-а.

Прво поглавље књиге *Одлазак у Азерот*, посвећено је увођењу читаоца у антрополошку димензију света видео игара. Предочен је доминантан јавни